

Տ. ԱՆԴՐԵԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԵԶԵԿՅԱՆ
ԳՀԺ

ՀՈՎՅԱՆ ՄԱՅՐԱԳՈՍԵՅՈՒ «ՎԱՍՆ ՊԱՏԿԵՐԱՅ ԵՒ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԵԼՆՅ» ԳՐՎԱԾՔԻ ՀՈՒՐՉ

ՆԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ Է. դարի ականավոր աստվածաբան եւ հոգեւոր գործիչ Հովհան Մայրագոմեցու¹ մատենագրական ժառանգությունը խիստ թերի է պահպանվել. ամբողջական մեզ է հասել նրա երկերի միայն շնչին մասը, իսկ մյուսների վերաբերյալ կարելի է լոկ պատկերացում կազմել միջնորդավորված կերպով պահպանված որոշ հատվածների կամ պատմական սկզբնաղբյուրներում հիշատակված դրանց վերնագրերի շնորհիվ: Վերջինիս գրվածքների ուսումնասիրման գործում դժվարություններ է հարուցում նաեւ այն, որ նրան վերագրվող որոշ երկերի հեղինակային պատկանելությունը դեռեւս խնդրահարույց է մնում եւ գիտություն մեջ տեղիք է տվել զանազան կարծիքների: Հեղինակի այսպիսի գրվածքների շարքին է պատկանում նաեւ «Դաւթայ Մեծ Կողմանց եպիսկոպոսի վասն պատկերաց եւ նկարագրութեանց հայցուած ի Յոհաննէ Մայրագոմեցոյ» վերտառությունը կրող թուղթը, որը պահպանվել է Մովսես Կաղանկատվացու «Պատմութիւն Աղուանից աշխարհի» երկասիրության Բ. գրքի ԽԶ. գլխում²: Այս թուղթը խիստ կարեւոր սկզբնաղբյուր է Զ. դարավերջի եւ է. դարասկզբի հայ եկեղեցաքաղաքական կյանքի որոշ իրողությունների լուսաբանման համար:

Դատելով խնդրո առարկա թղթի վերտառությունից, ինչպես նաեւ բուն շարագրանքի առաջաբանից ականհայտ է դառնում, որ այն ուղղված է Արցախի Մեծ Կողմանց (Մեծկվենք) Դավիթ եպիսկոպոսին: Սույն առաջաբանում առկա տվյալներից ելնելով Ս. Տեր-Ներսեսյանը կարծում

¹ Հովհան Մայրագոմեցու կյանքի եւ գործունեության մասին հանգամանալից տե՛ս Հ. ՔԵՆԴԵՐՅԱՆ, Հովհան Մայրագոմեցի, Երեւան, 1973, էջ 18-44. Ա. ԱՐՂ. ԵԶԵԿՅԱՆ, Հովհան Մայրագոմեցու կյանքի եւ գործունեության շուրջ, «Էջմիածին», 2018, Զ., էջ 30-48:

² Տե՛ս ՄՈՎՍԵՍ ԿԱԼԱՆԿԱՏՈՒԱՅԻ, Պատմութիւն Աղուանից աշխարհի, քննական բնագիրը եւ ներածությունը՝ Վ. Առաքելեանի, Երեւան, 1983, գր. Բ., գլ. ԽԶ., էջ 266-269:

է, որ նամակը պետք է գրված լինի Աղվանից Եղիազար Ա. կաթողիկոսի (682–689 թթ.) գահակալության առաջին տարիներին՝ 682 կամ 683 թվականներին, քանի որ 684 թ. Դավիթ Մեծ Կողմանց եպիսկոպոսն արդեն վախճանված էր³: Ա. Հակոբյանի ենթադրությամբ՝ այս թղթի առաջաբանն ավելի ուշ շրջանի հավելում է, որի հեղինակը, հավանաբար կամ Մովսես Դասխուրանցին է, կամ Աղվանից կաթողիկոսարանում գտնված «Գիրք թղթոց»-ի նմանությամբ մի ժողովածու կազմողը, որից մեծապես օգտվել է Մովսես Դասխուրանցին իր «Պատմութիւն Աղուանից» երկը շարադրելիս եւ հավանաբար դրանից էլ վերցրել է տվյալ առաջաբանը⁴:

Սույն թղթի՝ Հովհան Մայրագոմեցու գրչին պատկանելը կասկածելի է թվում Ն. վրդ. Ակինյանը, որի ենթադրությամբ՝ այս նամակի իրական հեղինակը ոչ թե Հովհան Մայրագոմեցին է, այլ՝ Վրթանես Քերթովը, իսկ հասցեատերը՝ հավանաբար Մեծ Կողմանց Սիմեոն եպիսկոպոսը⁵: Ուսումնասիրողն իր այս տեսակետի օգտին բերում է հետևյալ փաստարկը. «Մայրագոմեցի հրապարակ ելաւ 630ին⁶ թիկնածու կաթողիկոսութեան, իբր 642ին ախորուեցաւ իբրեւ հերձուածող ի Կովկաս, վերադարձաւ Իսրայել կաթողիկոսի (667–677 թթ.) օրով եւ ապրեցաւ ի լոռութեան իր կեանքի վերջին տարիները: Նամակագիրը, որ կը պատասխանէ Դավթի «հայցուածին» ցոյց կու տայ ինքզինքը դիպաց ժամանակակից եւ յուզուած խնդրոց միջամուխ. իսկ խնդիրք յուզուած են 591–610 տարիներուն: Ուստի ոչ Դավթի հայցող կրնար ըլլալ եւ ոչ ալ Յովհաննէս Մայրագոմեցի՝ նամակագիր»⁷:

Իր սույն տեսակետն ամրապնդելու համար վերոհիշյալ ուսումնասիրողը, առանց որեւէ հիմքի, Հովհան Մայրագոմեցու ծննդյան թիվ է համարել 610 թ.⁸ եւ, դրանից ելնելով, վերջինիս եկեղեցական գործունեության սկիզբը դնում է 630 կամ 640 թ.: Սակայն այս տեսակետը հակասում

³ Տէս Ա. ՏԵՐ-ՆԵՐՍԵՍՅԱՆ, VII դարի մի երկ, նվիրված պատկերների պաշտպանությանը.՝ ՆՈՒՅՆԻՆ՝ «Հայ արվեստը միջնադարում», Երեւան, 1975, էջ 18: Ե. արք. Պետրոսյանն Աղվանից Ուխտանես Ա. եւ Եղիազար Ա. կաթողիկոսների հայրապետությունը դնում է ավելի վաղ ժամանակաշրջանում, որից էլ հետևում է, որ Դավիթ Մեծ Կողմանց եպիսկոպոսը նույնպես ապրել եւ գործել է ավելի վաղ շրջանում (տե՛ս Ե. ՔԷՆ. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ, Աղվանից աշխարհի կաթողիկոսության մի քանի թվականների շուրջ, «Էջմիածին», 1984, ԺԱ.-ԺԲ., էջ 86–87):

⁴ Տէս Ա. ՅԱՎՈՐԵԱՆ, Յովհան Մայրագոմեցին եւ իր երկերը, «Մատենագիրք Հայոց», հտ. Դ., է. դար, Անթրիա-Լիբանան, 2005, էջ 346:

⁵ Տէս Ն. ԱԿԻՆՅԱՆ, Մովսէս Դասխուրանցի (կոչուած Կաղանկատուացի) եւ իր Պատմութիւն Աղուանից, Վիեննա, 1970, էջ 283:

⁶ Ն. Ակինյանն իր սույն աշխատության մեկ այլ հատվածում Հովհան Մայրագոմեցու եկեղեցական գործունեության սկիզբը համարում է 640 թվականը (տե՛ս անդ, էջ 304):

⁷ Տէս անդ, էջ 274–275:

⁸ Տէս անդ, էջ 304:

է պատմական սկզբնաղբյուրների այն վկայություններին, որ Հովհանն Կոմիտաս Ա. Աղցեցի հայրապետի (615–628 թթ.) գահակալության շրջանում վարել է կաթողիկոսարանի գործերը⁹: Դրան հավելելով նաեւ մեր այն կարծիքը, ըստ որի՝ Հովհանն հավանաբար ծնվել է 590-ական թթ. եւ այսպիսով քանի որ Աբրահամ Ա. Աղբաթանեցու (607–615 թթ.) կաթողիկոսության տարիներին արդեն բավականին հասուն էր եկեղեցական ասպարեզ մուտք գործելու համար¹⁰ կարելի է պնդել, որ նա ժամանակակիցն էր Հայաստանում եւ Աղվանքում տարածված պատկերամարտական շարժման¹¹ եւ կարող էր միջամուխ լինել դրան: Իրավամբ ճիշտ է նկատել Ն. վրդ. Ակինյանը, որ այս թղթում նկարագրվող դեպքերը տեղի են ունեցել 591–610 թթ., սակայն չափազանցություն է նրա այն պնդումը, որ դրա հեղինակն այս բոլոր իրադարձություններն այնպես է նկարագրում, կարծես թե ինքը դրանց ժամանակակիցն ու ականատեսն է եղել: Նամակի հեղինակն իր շարադրանքի վերջում միայն հաղորդում է, որ Աբրահամ Ա. Աղբաթանեցու կաթողիկոս ընտրվելուց հետո որոշ պատկերամարտներ գնացել են Աղվանք եւ այնտեղ քարոզչություն ծավալել: Նրանցից ոմանց Գարդմանի իշխանը ձեռքակալել եւ Հայաստան է ուղարկել, իսկ ինքը, զրուցելով նրանց հետ, դարձի է բերել¹²: Ահա սրանով է սահմանափակվում նամակի հեղինակի «ղիպաց ժամանակակից եւ յուզուած խնդրոց միջամուխ» լինելը:

Ա. Հակոբյանն, ընդունելով թղթի Հովհան Մայրապոմեցուն պատկա-
նելու իրողությունը, կարծում է, որ դրա հասցեատերը ոչ թե Աղվանից
Ուխտանես կաթողիկոսի (668-680 թթ.) ժամանակակից Մեծ Կողմանց

⁹ ՏՆԿ Գ. ԳԱՐԻՏԵ, La narratio de rebus Armeniae: édition critique et commentaire (Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, vol. 132, Subsidia 4), Louvain, 1952, § 118, էջ 42. Հր. ԲԱՐԹԻՅԱՆ, “Narratio de rebus Armeniae” հունարեն թարգմանությամբ մեզ հասած մի հայ-քաղկեդոնական սկզբնաղբյուր, «Բանբեր Մատենադարանի», 1962, 6, էջ 467. ԴՐՍԵՆԻ ՆԱԾԳԱՐԵԼՈՒ, Դանդաղագիրը և լատինացիների կողմից փոխված բառերը, Երևան, 1960, VI, էջ 83. ԱՐՄԵՆ ՍԱՓԱՐԱՅԻ, Վրաց (Քարթլիի) եւ Հայոց (Սոմխիթի) բաժանման մասին. - Լ. ՄԵԼԻՔԻՍԻՑԻՅԷ, Վրաց աղբյուրները Հայաստանի եւ հայերի մասին, հտ. Ա. (Ե.-ԺԲ. դար), Երևան, 1934, էջ 38. ՄՍԵՓԻԱՆՍ ՏԱՌԱՆԵՅԻ ԱՍՊՈՂԻՅ, Պատմություն տիեզերական, գիտաբան. բնագիրը՝ Գ. ԳԱՍՊԱՐԵԱՆԻ, «Մատենագիրք Հայոց», հտ. ԺԵ., Ժ. դար, Պատմագրության երկու գրքով, գր. Բ., Անթիպատ-Լիբանան, 2010, Բ. հանդես, գլ. Բ., էջ 693:

¹⁰ Տէս Ա. ԱԲՂ. ԵԶԵԿԱՆ, Հովնան Մալրազոմեցու կյանքի եւ գործունեության շուրջ, էջ 39-40:

¹¹ Հայաստանում եւ Աղվանքում տարածված պատկերամարտական շարժման վերաբերյալ տե՛ս M. VAN ESBROECK, Der armenische Ikonoklasmus, „Oriens Christianus“, 2003, 87, էջ 144-153:

¹² ՏԷՄ ՄՈՎՍԵՍ ԿԱՂԱՆԿԱՏՈՒԱՏԻ, Պատմութիւն Աղուանից աշխարհի, հատոր Բ., գլ. ԽԶ., էջ 269:

է միայն պատկերների մասին, եւ այս խնդիրն եւս մասնավորելով, պաշտպանության է առնում «մարմնացելոյ Աստուծոյ զպատկերն... Մարմնացեալ Աստուծոյ պատկերը» պաշտպանելու դերը եւս խորք է Մայրագոմեցուն: ...Մայրագոմեցին առավելն կարող էր շընդդիմանալ պատկերապաշտության, բայց ջանք թափել տապալելու պատկերամարտությունը, այդ արդեն չէր ներել իր դավանաբանական տեսակետը: Մայրագոմեցու վերագրված Թուղթը չէ կարող իր գործը համարվել գեթ այն վիճակում, որ ներկայացնում է Կաղանկավազին: Թուղթն, ամտաբանական, աղնաված է»¹⁷: Գիտնականի սույն կարծիքի համար հիմք է հանդիսացել այն տեսակետը, որ պատկերամարտական շարժումը վայելում էր հակաքաղկեդոնականների համակրանքը, իսկ Հովհան Մայրագոմեցին, լինելով արմատական հակաքաղկեդոնական, չէր կարող պաշտպանել պատկերապաշտությունը¹⁸: Սակայն Ն. Ադոնցի վերոբերյալ տեսակետը համոզիչ չէ: Հայոց Եկեղեցին արդեն իսկ է. դարի սկզբին, երբ դեռեւս Բյուզանդական կայսրությունում լայն տարածում էր գտել պատկերամարտական շարժումը, իր բացասական դիրքորոշումն էր հայտնել պատկերամարտության վերաբերյալ¹⁹: Այս իրողության լավագույն ապացույցն է Վրթանես Քերթոզի «Յաղագս պատկերամարտից»²⁰ երկը: Ճիշտ է՝ հակաքաղկեդոնական որոշ գործիչներ պատկերամարտական տրամադրություններ են ունեցել²¹, սակայն հիշյալ միջավայրում այն երբեք ընդհանուր բնույթ չի կրել²²: Այսպիսով, ոչ մի տարօրինակ բան չկա, որ Հովհան Մայրագոմեցին Դավիթ Եպիսկոպոսին հասցեագրված իր պատասխան թղթում քննադատում է պատկերամարտությունը: Մանավանդ որ Հովհան Մայրագոմեցու պահպանված երկերում որեւէ ակնարկ չկա, որ նա դեմ է եղել պատկերների գործածությանը եկեղեցիներում: Հետեւաբար՝ Ն.

¹⁷ Անդ, էջ 436-437:

¹⁸ Տէն անդ, էջ 437:

¹⁹ Պատկերների նկատմամբ Հայ Եկեղեցու դիրքորոշման մասին հանգամանալից տե՛ս Ա. ԵՊՍ. ՍԵՐԱԿԵԱՆ, Հայաստանեայց Եկեղեցու պատկերյարգութիւնը, Մաս Ա., Ս.-Պետերբուրգ, 1904:

²⁰ Տէն ՎՐԹԱՆԷՍ ՔԵՐԹՈԶ, Յաղագս պատկերամարտից, գիտաքննական բնագ.՝ Ե. Մելքոնեանի, «Մատենագիրք Հայոց», հտ. Գ., Զ. դար, Անթիլիաս-Լիբանան, 2004, էջ 493-500:

²¹ Այսպես օրինակ Թեոփանես Խոստովանողն († 818 թ.) իր ժամանակագրության մեջ հայտնում է, որ Փիլոքսենոս Մաբբուզեցին († 523 թ.) անընդունելի էր համարում Հիսուս Քրիստոսի եւ սրբերի պատկերները (տե՛ս «The Chronicle of Theophanes Confessor», Byzantine and Near Eastern history, AD 284-813 translated with introduction and commentary by C. Mango and R. Scott, with the assistance of G. Greatrex, Oxford, 1997, AD 5982, էջ 206):

²² Տէն В. В. БОЛОТОВ, История Церкви в период Вселенских Соборов, Москва, 2007, էջ 589. Ս. ՏԵՐ-ՆԵՐՍԵՍԱՆ, VII դարի մի երկ, նվիրված պատկերների պաշտպանությանը, էջ 16::

*Աղոնցի վերոհիշյալ փաստարկը, որով փորձում է ապացուցել խնդրո
առարկա թղթի բովանդակության աղճատված լինելը, հիմնավորված չէ:*

РЕЗЮМЕ

Летописное наследие выдающегося богослова и духовного деятеля Армянской Церкви VII века Ована Майрагомеци дошло до нас в неполном виде. А в деле изучения сохранных сочинений возникают сложности, так как авторство некоторых из них все еще ставится под сомнение, породив в научной сфере различные точки зрения. К ряду подобных произведений автора относится сочинение под заглавием «Запрос Епископа Великих Сторон Давида Овану Майрагомеци об изображениях и описаниях».

В статье рассматривается ряд вопросов, временем написания, адресатом и содержанием рассматриваемого текста.

SUMMARY

The literary legacy of Hovhan of Mayravank, prominent theologian and religious figure of the 7th century of the Armenian Church has reached us in a very incomplete condition. And the fact that the authorship of some of the preserved writings is still uncertain has caused difficulties in studying them and led to various opinions. The list of the author's writings also includes the work entitled "Letter of Hovhan of Mayravank on icons and images addressed to Bishop David of Great Lands". The article studies a number of issues related to the authorship, timing, addressee and content of the work in question.

